

УДК 332.37:334.012

ЛАЗАРЄВА О.В., ст. викладач Інституту державного управління
Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра
Могили
АСТРЕМСЬКИЙ А.В., аспірант Миколаївського державного
гуманітарного університету ім. Петра Могили

ЗАСАДИ РАЦІОНАЛЬНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто засади раціонального землекористування як умови його конкурентоспроможності, обґрунтовано екологіко-економічні проблеми розвитку аграрного сектора, проаналізовано причини їх виникнення та визначено основні завдання, які потрібно вирішити для забезпечення раціоналізації землекористування.

In the article some approaches to rational land-tenure as precondition of its competitiveness are investigated, ecological and economic problems of agrarian sector development are grounded, reasons of their arising, and basic tasks which need to be executed for providing rationalization of land-tenure are analysed.

Формування національної економіки, створення системи конкурентоспроможних підприємств зумовлює необхідність розвитку раціонального землекористування. Виходячи з національних інтересів держава визначає стратегічні цілі, створюючи сприятливі умови для виконання цього завдання.

Пошуки оптимального поєднання процесу використання і охорони земельних ресурсів є головною умовою конкурентоспроможного землекористування. На шляху до вступу в такі організації, як ЄС, СОТ та ін. це є об'єктивною рисою розвитку національного господарства, яку щоразу необхідно враховувати при вирішенні питань його конкурентоспроможності.

Проблема раціонального землекористування досліджувалася багатьма вченими, серед яких В'юн В., Горлачук В., Гнаткович Д., Добряк Д., Медведев В., Михасюк І., Новаковський Л., Сохнич А., Трегобчук В., Третяк А., Федоров М., Юрчишин В. та ін. В їх працях розглядаються заходи з практичної реалізації дій, спрямованих на поліпшення використання й охорони земель.

Проте в публікаціях згаданих учених недостатньо розкрито теоретико-методологічні та методичні аспекти розв'язання проблеми. Окреслені ними шляхи раціоналізації землекористування, носять фрагментарний та іноді розплівчастий характер. Розвиток конкурентоспроможності землекористування України,

орієнтованого на дотримання вимог ринкової економіки, зумовлює необхідність подальшого наукового аналізу теоретико-методологічних підходів до організації використання землі на системних засадах, в чому і полягає актуальність роботи.

Метою статті є поглиблення теоретико-методологічних засад раціонального землекористування як фактора забезпечення конкурентоспроможності підприємств аграрного сектора.

Раціональне землекористування – це використання землі, що відповідає її цільовому призначенню, забезпечуючи прибутковість діяльності суб'єктів господарювання та умову збереження і охорони земельних ресурсів. Іншими словами, раціональне землекористування відповідає умові сталого розвитку.

В індустріальний період розвитку суспільства, який входить до третього і четвертого технологічних укладів, землекористування носило екстенсивний характер. Внаслідок абсолютної державної власності на землю було прогноровано екологічні пріоритети у землекористуванні, недооцінювались наукові розробки вчених, в результаті чого не вдалося зупинити нарastaючі екологіко-економічні, соціальні й інші суперечності та розірвати замкнене коло екологіко-економічної кризи землекористування.

Навіть за 17 років незалежності України не вдалося подолати тенденцію до скорочення

обсягів виробництва основних видів продукції рослинництва і тваринництва, зниження родючості ґрунтів, погіршення екологічної ситуації та інших негативних процесів. Причому такі тенденції властиві усім регіонам України. Наприклад, в Миколаївській області вихід валової продукції сільського господарства у порівнянних цінах 2005 р. зменшився у 2006 р. порівняно з 1990 р. на 1851,2 млн грн, або на 37,6 %. Виробництво сільськогосподарської продукції на одну особу за досліджуваний період скоротилося на 11,5 ц, або на 31,2 %. Сільськогосподарська освоєність території області наближається до 82 %, а розораність становить 69,1 %, в тому числі сільськогосподарських угідь – 84,5 % при середніх показниках в Україні відповідно 69,2 та 80 %. З посиленням антропогенного впливу зростає еродованість ґрунтів. Нині еродовані землі складають 40 % площині сільськогосподарських угідь області. За останні десять років площа змитих ґрунтів збільшилась на 140,5 тис. га. Крім того, в області дефляційно небезпечними є 92,4 % загальної площині сільськогосподарських угідь [6, с. 124-127].

Треба сказати, що раціональне землекористування є комплексною проблемою, яка стосується всіх сторін організації виробництва. Тому, тільки залучивши науковий потенціал і практичний вітчизняний та світовий досвід використання землі, можна закласти основи її раціоналізації в Україні.

Звичайно, розв'язання поставленого завдання вимагає детального вивчення земельних ресурсів і обґрунтування на цій основі системи заходів підвищення родючості ґрунту і поліпшення використання земель відповідно до місцевих природно-кліматичних і економічних умов. При цьому актуалізується необхідність моніторингу земель як умови своєчасного виявлення деструктивних процесів у землекористуванні.

Методологія землекористування повинна бути орієнтована на переход до регулюючої ролі держави в процесах, що відбуваються в аграрній сфері економіки. У цьому зв'язку держава зобов'язана виконувати протекціоністську роль, тобто підтримувати вітчизняного товаровиробника, ініціювати функціонування ринку землі, механізми реалізації права на земельну власність, іпотеку, економічні методи регулювання земельних відносин. Адже одна гривня, вкладена в сільське господарство, забезпечує створення 6-7 грн валового внутрішнього продукту, а одне робоче місце в аграрному секторі відкриває до 10 робочих місць в інших галузях національного господарства.

Це є свідченням того, що розвиток аграрного землекористування вимагає державної підтримки. Таким шляхом ідуть країни Європи, США. Наприклад, у США для аграрного сектора економіки щорічно з державного бюджету виділяється 80 млрд дол. Аграрний сектор

Франції, яка за площею майже однакова з площею України, щорічно дотується урядом у 5 млрд дол, стільки ж від Європейського Союзу. Аналогічно у Великобританії, Німеччині та інших країнах світу особлива роль відводиться аграрній політиці, спрямованій на державне регулювання ринку і цін на сільськогосподарську продукцію [1, с. 22].

В Україні ж досі не створено необхідних умов для раціонального землекористування. Тому на порядку денного – подальший перерозподіл землі з розвинутою інфраструктурою земельного ринку. Ale без розвинутого ринку землі, без організації його інфраструктури, раціональне використання і охорону землі забезпечити буде неможливо. Певна річ, зазначене вимагає переосмислення тих завдань, які стоять перед наукою, виробництвом, органами виконавчої влади та ін.

Так, “Проект паювання сільськогосподарських земель і структурної перебудови в сільському господарстві України”, що здійснений за допомогою і за програмою Консалтингової корпорації РОНКО, на основі міжурядової угоди між Україною і США, профінансований Агентством США з міжнародного розвитку, є неприйнятним для України [2, с. 102]. Хоча передбачені ним заходи щодо формування приватної власності на землю мали здійснюватися поетапно, при зміні державної власності на приватну і наступній передачі землі в оренду не фіксували параметри ґрунту і не було передбачено зобов'язань з боку користувача щодо їхнього збереження. Суцільна парцеляція крупних масивів земель на земельні паї поєдналася з відсутністю їх ув'язки з елементами інфраструктури землі, його просторово-територіальних умов, що загострило соціально-економічну та екологічну кризу у землекористуванні. При такій ситуації вилучити з економічного обігу деградовані та малопродуктивні землі, здійснити комплекс природоохоронних заходів надзвичайно важко, оскільки земля розподілена за власниками паїв.

Виходячи з політичних, соціальних, екологічних, економічних та інших умов, в Україні необхідно скоротити загальну площину оброблюваних земель на 8,6 млн га і трансформувати їх у природні кормові угіддя, під заліснення, заповідники та рекреаційні об'єкти [3, с. 71]. Головним напрямом у здійсненні цих завдань повинні стати реабілітація і консервація деградованих, забруднених та малопродуктивних угідь.

Одним із можливих шляхів оптимізації землекористування є створення територіальних умов для впровадження індустріальних технологій у землеробстві та вилучення з активного обороту деградованих і малопродуктивних орних земель, на яких виробництво рослинницької продукції носить затратний характер.

При цьому стратегія розвитку землекористування повинна бути орієнтована на вико-

ристання як високопродуктивних, так і деградованих та малопродуктивних земель. Перший випадок передбачає формування системи сівозмін, в яких будуть вирощуватись сільсько-гospодарські культури за інтенсивними технологіями, у другому випадку – антропогенне навантаження буде зведене до мінімуму через використання порушених земель під постійне залуження або заліснення. За таких обставин при незначних затратах буде зупинено процес подальшої деградації земель як однієї з умов раціоналізації землекористування.

Виходячи з важливості раціонального використання і охорони земель “Програмою охорони та підвищення родючості ґрунтів Миколаївської області на 2004-2015 роки” передбачено у структурі земель сільськогосподарського призначення зменшення ріллі за рахунок консервації деградованих земель на площі 38,4 тис. га і трансформації еродованих земель у поліпшенні пасовища на площі 236,4 тис. га. На площі 16,4 тис. га ріллі передбачено створити стокорегулюючі та полезахисні смуги, на площі 2,7 тис. га – прибережні захисні смуги вздовж річок і навколо водойм, на площі 0,2 тис. га – провести суцільне заліснення і на площі 1,4 тис. га ріллі передбачено резервування земель з метою подальшого заповідання.

Крім того, за рахунок пасовищ до 2015 р. передбачено створити прибережні захисні смуги загальною площею 18,2 тис. га, заповідні території на площі 8,8 тис. га, провести заліснення на площі 50,8 тис. га [5, с. 36].

Посилення державної політики щодо охорони та раціонального використання земельних ресурсів можливе завдяки ухваленню Законів “Про раціональне використання і охорону земель”, “Про обмежений режим землекористування”, Національної програми та створення Державної служби охорони ґрунтів. До речі, у США вже 65 років діє Служба з охорони ґрунтів, під патронатом якої здійснюються всі роботи з вивчення, використання, охорони та управління земельних ресурсів [4, с. 7]. Служба має картографо-аналітичну інформацію про стан земельних ресурсів країни, постійно її оновлює, визначає пріоритетні проблемні питання, формує пропозиції Конгресу щодо бюджетного фінансування з охорони ґрунтів і ґрунтоохоронних законодавчих актів. Служба охорони ґрунтів у США активно впливає на фінансово-кредитну політику та закупівллю державою продукції у фермерів. При цьому пільговий кредит і вигідні ціни стають можливими для фермерів тільки за умови виконання ними ґрунтоохоронного законодавства.

Отже, враховуючи набутий вітчизняний та іноземний досвід, для запобігання деградаційним процесам необхідне застосування принципово нового підходу до організації землекористування. Прийняття управлінських рішень щодо оптимізації використання і охорони земель

зумовлює потребу всебічного аналізу і систематичного поновлення даних про їх кількісний і якісний склад на основі системних спостережень, тобто моніторингу земель, який забезпечує отримання об'ективної інформації про якісний стан земель. Для цього на регіональному рівні потрібно виявляти кризові території та здійснювати техніко-економічне обґрунтування проектів землеустрою. Необхідно, щоб обласна рада не рідше одного разу на п'ять років розглядала інформацію про стан ґрунтів області, щоб включити до бюджету фінансування конкретних проектів. Кожен регіон повинен мати кілька еталонних зразків захищених територій. Це й будуть своєрідні демонстраційні поля для вивчення і поширення досвіду раціоналізації землекористування. При цьому головним завданням органів місцевого самоврядування є концентрація зусиль, орієнтованих на інвентаризацію землі на основі ГІС-технологій.

Успішне здійснення державного управління земельними ресурсами вимагає прийняття законодавчих актів і нормативних документів, які б регламентували стимулування, науково-обґрунтовану плату за землю та орендну плату, відшкодування збитків, завданих землі та збитків, нанесених власникам земельних ділянок та ін. Обнадійливо в цьому контексті є стаття 205 Земельного кодексу України, що регламентує надання податкових і кредитних пільг громадянам та юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель. Цією ж статтею передбачається і звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану з державними та регіональними програмами, а також компенсація бюджетних коштів зниження доходу власників землі та землекористувачів внаслідок тимчасової консервації деградованих та малопродуктивних земель, що стали такими не з їх вини.

Усе це засвідчує, що економічне регулювання раціонального землекористування потребує державної підтримки як умови розвитку конкурентоспроможного землекористування.

Висновки

Отже, підвищення конкурентоспроможності землекористування нині можливе за умов ліквідації деструктивних процесів, до яких, у першу чергу, належать ерозія, дефляція, дегуміфікація, техногенне забруднення ґрутового покриву.

Механізмом розв’язання цієї проблеми є розробка проектів землеустрою на засадах контурно-меліоративної організації території, формування системи сівозмін, які забезпечують бездефіцитний баланс гумусу, ґрунтозахисна система землеробства.

Відродження конкурентних переваг має відбутися завдяки регулюючій ролі держави шляхом підтримки вітчизняного товаровиробника, ініціювання розвитку ринку землі, розвитку ринкової інфраструктури, впровадження економічних методів регулювання земельних відносин.

Для успішного розв'язання цих проблем потрібно ухвалити Закони “Про раціональне використання і охорону земель”, “Про обмежений режим землекористування”, розробку Національної програми використання і охорони земель, Державної служби охорони ґрунтів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горлачук В.В., В'юн В.Г., Сохнич А.Я. Землекористування на межі тисячоліть. – Львів: НВФ “Українські технології”, 2001. – 130 с.
2. Гронська М.В. Розвиток інноваційно-орієнтованого землекористування: Дис. ... канд. екон. наук: 08.07.02; Захищена 19.01.2007; Затв. 06.06.2007. – Миколаїв, 2007. – 166 с.: іл. – Бібліогр.: С. 141-158.
3. Кривов В.М. Методичні засади консервації деградованих і малопродуктивних земель // Збірник наукових праць Луганського національного університету / Ред. В.Г. Ткаченко. – Луганськ: Видавництво ЛНУ, 2002. – № 19 (31). – 119 с.
4. Медведев В.В. Всесвітній день ґрунту і заходи з його охорони в Україні // Вісник аграрної науки. – 2002. – № 11-12. – С. 6-8.
5. Національна доповідь про стан навколошнього природного середовища в Миколаївській області у 2004 році / За заг. ред. Є.О. Седлецького. – Миколаїв: МДУ, 2005. – 98 с.: іл.
6. Статистичний щорічник Миколаївської області за 2006 рік / За ред. П.Ф. Зацаринського. – Головне управління статистики у Миколаївській області, 2007. – 519 с.